

ARCOK, TÁJAK, ÉPÜLETEK

Koltai Klára (1920–2017) és Szepes Gyula (1913–2001)
nyelvész diagyűjteményhagyatéka

Ismeretlen: Koltai Klára és Szepes Gyula

2019. február végén az éves lomtalanítás során a Budapest I. kerület Naphegy egyik utcájában mintegy ötezer, az 1960-as, 70-es és 80-as években főként Európában, kisebb részt Afrikában és Közel-Keleten készült színes, magyar felirátában a helyszínt és időpontot többnyire gondosan megjelölő diát találtam a járdán és az úttesten diatartó dobozokban illetve ömlesztve.¹ A diatechnológiát tanulmányaim idején magam is alkalmazó művészettörténészként megakadt a szemem a halmon, s az igényes komponálású diák felkeltették az érdeklődésemet: helyszínek szerint csoportosítva huszonegy országba irányuló számos külföldi utazás nyomát láttam bennük.² Mivel a jelzett időszakban viszonylag kevesen utazhattak ennyit külföldre, kíváncsivá váltam a képek tartalma alapján bölcsész értelmiségi szerző(k) életútjára.

Némi keresgélés után a *fortepan.hu* erdélyi testvére, a 2019 elején indult *azopan.ro* egyik alapítója, Szőcs Edgár fantáziát látott a kutatásban,³ és nyitottnak mutatkozott a gyűjtemény erdélyi anyagának (kb. 300 dia 1969-ből és 1972–1974-ből) digitalizálására és közzétételére.⁴ A készítőik azonosítására a

képeken visszatérően szereplő személyekről kiválasztottam néhány portrét, és több internetes felületen hírt adtam a képekről, segítséget kértem és kaptam szerzőjük azonosítására.⁵ Az erdélyi képekről 2022-ben összehasonlító elemzés született,⁶ a Trogirban 1970-ben készült képeket bemutatta egy trogiri turisztikai oldal.⁷

Tanulmányom célja bemutatni a diákat készítő házaspárt, közölni néhány útjuk különlegesebbnek tűnő felvételeit és rekonstruálni egyik észak-európai autós utazásukat: legkalandosabb útjukat 1976-ban tették egy 601-es Trabanttal: Budapestről Csehszlovákián, Németországon, Svédországon és Finnországon át Norvégia északi vidékéig és onnan vissza Magyarországra összesen kb. 9600 km-t utaztak, s útjukat 900 számozott diaképen örökítették meg, amiből pontosan rekonstruálható útvonaluk. A képek tanúsága szerint a szép természeti tájak és a műemlékek érdekelték őket főként, illetve számos finn barátjukkal találkoztak az út során. Azért tartom fontosnak, hogy publikáljam ezt a tanulmányt a privát amatőr fotózás kulturális gyakorlatának lenyomatát

mutató kollekcióról, mert a képek hiába váltak kutathatóvá az *azopan.ro* adatbázisban, a metaadatolásban nincs lehetőség egy több országon áthaladó utazás útvonalának a diák eredeti, számozott sorrendjében dokumentált rögzítésére. Egy öt országot érintő utazás képei szétszóródnak az adatbázisban – az öt különböző országhoz helynév szerint és a készülés évéhez vannak rögzítve további információ nélkül –, így elvész a képek mögül a történet, ezért szeretném bemutatni eredeti kontextusukat.

A házaspár mintegy ötezer darabos diagyűjtemény-hagyatéka a családi emlékezet képi lenyomatát képezi, így a család történetéhez, Koltai és Szepesy életútjához jelentéssel teli kapcsolatok fűzik. Ezek a diák nem családi képek olyan értelemben, hogy kettejükön kívül kizárólag elvéve szerepelnek rajta családtagok, sokkal inkább a környezet, a táj, a műemlékek dokumentálásáról szólnak. Ilyenformán nem részei a családi emlékezetnek, kettejük emlékei, így érthető, hogy távolabbi rokonaik nem kötődtek ezekhez a képekhez. Noha általában a fényképekhez erősen kötődik a család,⁸ gyakran csak ez a műfaj marad meg, él túl egy vagy több költözést a családi archívumból, itt az üveglapok közé keretezésből adódó nagy súly, a helyigényes mennyiség és a diavetítő híján nézhetetlenség miatt kerülhetett lomtalanításra a képgyűjtemény.

Koltai Klára

Koltai Klára 1920. július 21-én született Budapesten Kucsera Klára Mária néven.⁹ A család 1939-ben változtatta a nevét Koltaira. Apja Kucsera (Koltai) László, anyja Tetzl Irén. Anyai nagyapja, Tetzl Lőrinc az Egyetemi Könyvtár könyvtár tisztviselője volt (1893–1927), egy rövid ideig megbízott igazgatója (1925–1926). Két húga volt: Ilona (1922) és Margit (1926). A Dob utcában laktak a 20-as években, a 30-as évek elején a Ferenciek terére költöztek, a Párisi udvar ötödik emeletére. A ház akkor a Belvárosi Takarékpénztáré volt, ahol az apja banktisztviselőként dolgozott.

A Sacré Cœur Sophianumba járt a Mikszáth Kálmán térre 1930-tól, ahol osztályfőnöke a magyar–német szakos dr. Ottó Ilona (1898–1989).¹⁰ Nagy hatással volt rá tanárai közül dr. Genthon Mária (1902–1979) latin–francia tanár és dr. Csapody Vera (1890–1985) matematika–fizika tanár, akire felnéztek gyönyörű botanikai rajzai miatt. 1938-ban érettségizett, egyetemre nem járt, mert nem volt pénze rá a családnak. Ezt nagyon sajnálta, hiszen művészettörténész szeretett volna lenni. Tanfolyamokat végzett, majd húsz éves korától különböző hivatásokban dolgozott.

1944-ben, huszonnégy évesen férjhez ment Sággy Gyula hedegőművészhez, de 1952-ben elváltak, gyerekük nem volt. Szepesy Gyulával 1957-ben ismerkedtek meg, akivel az idegen nyelvek és az utazás szeretete kötötte össze (1. kép). A 80-as években a Pénzügyminisztériumban dolgozott, sokszor küldték különböző országokba tárgyalásokra, például Egyiptomba. A kommunista-szocialista időszakban sehol nem mutatott jól, hogy a Sophianumba járt, de azért dolgozhatott ilyen helyeken, mert több nyugati nyelven beszélt folyékonyan, és erre szükség volt.

Szepesy Gyula

Szepesy Gyula Dömsöd községben született 1913-ban, apja a község főjegyzője volt. Középiskolai tanulmányait a budapesti Fasori Evangélikus Gimnáziumban végezte 1923–1931 között. A gimnáziumban latint és ógörögöt is tanult, először németül levelezett finn gyerekekkel, majd megtanult finnül. Magyar–latin szakra szeretett volna beiratkozni a Pázmány Péter Tudományegyetemre, de lebeszélték róla, mondván: a latin szakkal nehéz elhelyezkedni, mert akkor kezdték a latinórák számát csökkenteni az iskolákban. Így a latin helyett a magyar mellett a német szakra jelentkezett, majd harmadévesen felvette még az olasz szakot. Harmadik egyetemi tanévében az osztályát, a negyedikben a vogult (a xantit és a mansit) és a zürjént (a komit) tanulata.

Eleinte gimnáziumi tanárként működött, többek között nyolc évig tanított magyar, német, olasz nyelvet és irodalmat a budapesti Mester utcai Felsőkereskedelmi Iskolában. 1939-ben magánfordítóirodát nyitott a VI. kerület Vilmos Császár út (ma Bajcsy-Zsilinszky út) 16/b. szám alatt, ahol angol, spanyol, portugál, francia, olasz, német, finn, észt, svéd, dán, norvég, holland, lengyel, orosz, szerb, horvát, román, bolgár, cseh, szlovák, ruszin és török fordítást kínált. Nagy nyelvtelhetsége és szorgalma révén, tizennyolc-húsz nyelven beszélt, felsőfokú nyelvizsgát tett finn, olasz, német, angol és orosz nyelvből. Megnősült, és az 1940-es évek elején egy lánya született, Lilla, aki az 1970-es évek elején Svájcba emigrált, ahol nyelvtanításból élt. Sok külföldi barátot szerzett, elsősorban Finnországban. Későbbi élete folyamán még ötször látogatott el Finnországba, és ő is szívesen látta vendégül finnországi ismerőseit, amikor Magyarországra jöttek. 1940-től 1945 tavaszáig megszakításokkal katona: fiatal tartalékos tisztként Finnországba küldték az 1939–40-es téli hadjárat idején, hogy magyar–német–finn tolmácsként működjön a katonák között, majd másfél évet a dnyeperi fronton töltött, 1942-ben másfél hónapot egy tisztí küldöttséggel tolmácsként ismét Finnországban.

Az 1950-es években ismerkedett meg Koltai Klarával, akivel először Kispesten laktak, majd miután a lakótelep felépült, Pestszentlőrincre költöztek. Szepesy Gyula tizenhat évet töltött a KSH Budapesti Városi Igazgatóságánál mint nemzetközi statisztikus és szakfordító (1957–1970), majd 1973-tól 1980-ig az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Irodánál dolgozott lektorként. Innen ment 1980-ban nyugdíjba, s mint nyugdíjas még közel húsz évet dolgozott a fordítóirodánál, de akkor már csak ritka nyelvek fordítására kérték fel. Latin műfordítói és tudományos tevékenysége nyugdíjba vonulása után bontakozott ki. Halála után özvegye a lőrinci házukból 2002 körül beköltözött a Zsolt udvarba (Naphegy), a családtörténeti írásos dokumentumokat, levelezéseket ekkor dobhatta ki. A könyveik nagyrészt egy főiskola könyvtárának ajándékozta, és egyéb holmijukat is ekkor selejtezték Szepesy Lillával.

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Balatonfüred*, 1960
© Magángyűjtemény

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Dömsöd*, 1960
© Magángyűjtemény

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Kispesti piac*, 1960
© Magángyűjtemény

Koltai Klára és Szepesy Gyula diagyűjteményének temaikai irányai

Amikor először áttekintettem a diaanyagot, elsősorban az érdekelt, hogy negyven-hatvan év távlatából érdekes-e, különleges-e ez a privátfotóhagyaték. Az országok illetve utazások szerint dobozolt legtöbb kép városi tereket és természeti tájakat ábrázol, ritkábban személyeket. Amire először felfigyeltem, hogy a képek gondosan megkomponáltak, vannak némelyiken a keretezés során kimaszkolt, eltüntetett részletek. A felvételeken látható helyszínek változatosak: városi utcarészletek, közterti szobrok, múzeumi tárgyak, szobrászműterem, természeti tájakon tett kirándulások pillanatfelvételei és ritkán magánterek. A felvételekből látható, hogy a kamera rendszeresen kéznél van sétákon, utazásokon, nyaraláson, családi-baráti összejöveteleken. A fényképezés a pár mindkét tagjának szenvedélye volt, mindkettőjüknek volt saját fényképezőgépe, s Koltai néha megörökítette férjét fotózás közben.

A diákat a házaspár egyik vagy másik tagja munkaúton, illetve közös családi utazásokon készítette. Ezek az utazások – legyen szó egyik vagy másik félről – mindkettejük számára szorosan kapcsolódtak munkájukhoz, hiszen jelentősen hozzájárultak nyelvtudásuk szinten tartásához, fejlesztéséhez, illetve a tolmácsoláshoz-fordításhoz szükséges kulturális tudásuk bővítéséhez. A 35x40 mm-es Orwo és Agfa színes diafilmre készült képek körül-belül 1960-tól az 1980-as évekig dokumentálják bel- és külföldi útjaik emlékezetes pillanatait. Míg a 60-as évekbeli Orwo filmek vörösré színeződtek, a későbbiek teljesen megtartották a színeket. A két üveg közé illesztett diák digita-

lizálása nem kis kihívás elé állított: próbáltam az eredeti fellelt állapotban szkennelni, de az évtizedek során beporosodott dia nem hozott értékelhető eredményt, így az eredeti keretből eltávolítva, az azon megadott információkat pontosan dokumentálva lehetett megfelelő minőségben beolvasni a képeket. A diák korabeli funkciója a házaspár számára az emlékek felidézésén túl az volt, hogy hazaérve rokonaiknak, barátaiknak beszámolót tartsanak élményeikről. Néhány képük a *Panoráma* útikönyvekben¹¹ is megjelent, például az egyik *Olaszország* és a *Franciaország* útikönyvben. A nyugat-európai utakon készült, nagyrészt városrészleteket ábrázoló diáknak a mai átlagos szemlélő számára nincs különösebb információértékük, hiszen az emberek viseletén és az autómárkák változásán és néhány épület restaurálásán kívül nem történt különösebb változás. Egyes diszciplínák szakemberei azonban találhatnak érdekes, ha nem is unikális fényképeket mára eltűnt erdélyi népviseletekről, finn agancsárusról, a változó klíma és gazdálkodás révén eltűnt vagy megváltozott természeti tájakról. A fotókorpusz számos vizsgálati szempontot kínál: egy magasan kvalifikált értelmiségi család fényképezési szokásai, fotótörténeti és néprajzi, elsősorban viselettörténeti szempontú kutatásokra adhatnak lehetőséget, helytörténeti vonatkozások szempontjából is értelmezhető az egy-egy utazáson készült képanyag. Beállított közös családi emlékképek készítése nem jellemző, annál inkább életképek megörökítése: balatonfüredi vitorlásokikötő, dömsödi asszonyok mosnak a Holt-Dunánál, a kispesti piac 1960 körül, az Erzsébet-híd pesti hídfőjének építése 1962-ben, szamarat vezető fiú a hidrai kikötőben 1963-ban

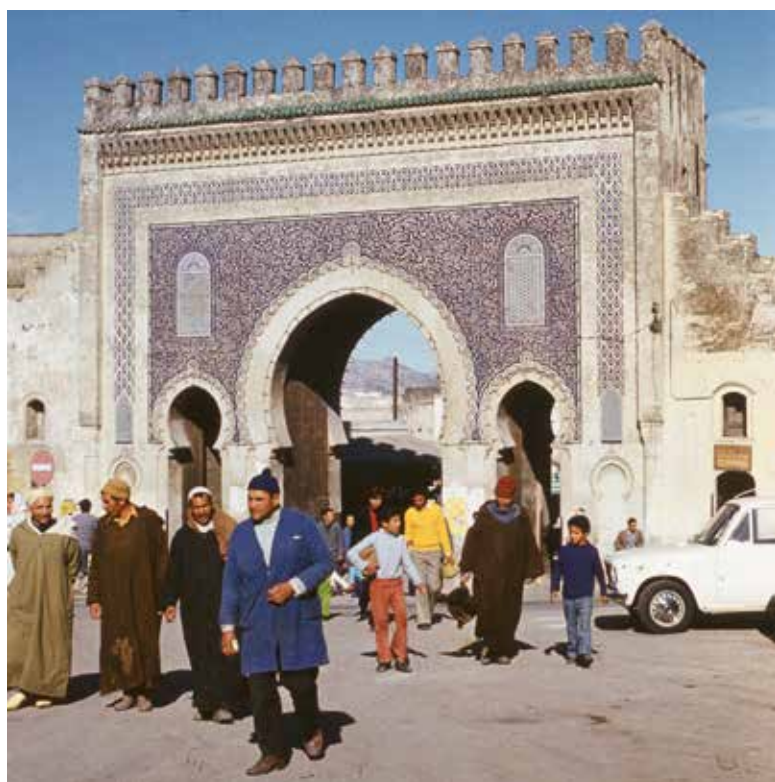

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Meknes*, 1974
© Magángyűjtemény

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Beirut*, 1974 © Magángyűjtemény

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Fes*, 1974 © Magángyűjtemény

Koltai Klára/Szepes Gyula: *Marokkó*,
1974 © Magángyűjtemény

A külföldi képek arra engednek következtetni, hogy szinte minden nyáron utaztak együtt, a külön utak nagyrésze Koltay kiküldetései lehettek (6–10. kép). A közös utakra egész tavaszzal készültek, és nyáron, például Rómában egy teljes hónapot töltöttek. A fényképek úgy készültek, hogy egy-egy épülethez gyakran többször visszamentek, megfigyelték, hogy mikor milyenek a fényviszonyok, és eszerint készítették el a fotót. Legnagyobb gondjuk az volt, hogy nagyon kevés valutát lehetett vinni. A pénz még úgy is kevés volt, hogy az átlagembernél többet vihetek, mert Koltay a pénzügyminisztériumnál dolgozott. Ezek során többször fotózták egymást, esetleg barátaikkal együtt. A privát utak közé tartozott egy jugoszláviai út, melynek során Splitben meglátogatták Ivan Mirković (1893–1988) szobrászt műtermében.

Egyik finnországi útján Szepes egy Mercedes 180-ast használt. A diák tanúsága szerint lehetősége nyílt kirándulni a kiutaköngäsi ősparkban, Lohjában Hiekkanenéknel járt, evezett a Lohja-tavon, Topenóban meglátogatta a Mauno családot, akikkel csónakázott a naplementében. Az 1975. januári egyiptomi úton Koltay a delegáció tagjaként megörökítette a kairói

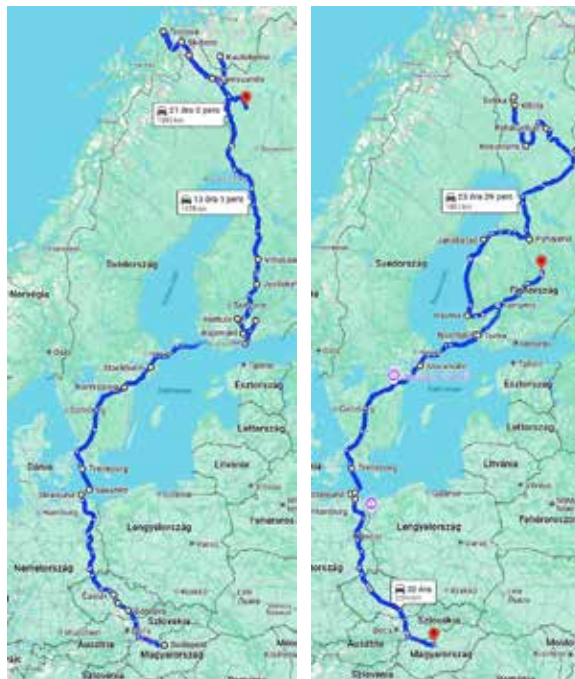
forratagot, eljutott a szakkarai nekropoliszhoz és a gízai piramisokhoz. A repülőút során két képkockát szentelt az Alpok fölötti kilátásnak. Szepes az 1979-es észtországi útján két városban járt: Tallinban és a Kadriorgban. Az épületeken kívül a tallini skanzenben megörökítette a népviseletet viselő asszonyokat, a kadriorgi múzeumban lefotózta Peet Aren festő 1921-es *Tallinni utcáját*.

Egy-egy dia katonai jelenlétet ábrázol a városi térben: míg az őrségváltást a prágai vár bejáratánál 1979-ben egy maroknyi turista figyelte, az Abbázia főutcáján négyesével járőröző katonák nem keltettek feltűnést. A természeti szépségek sok formája érdekelte a házaspárt, és megörökítésre érdemesnek tartotta a budapesti állatkert Nagytávanak kócsagjaitól, gémjeitől a Kuusamo vidéki rénszarvasokon és a lohjai rét szénabogjain át Hiekkanenék fűbe lapuló Pepi kutyájáig. 1979-es csehországi útjukon felkeresték a morvaországi Macoha-szakadék csónakon megközelíthető Punkva-cseppkőbarlangját. A köztéri szobrok ugyancsak kedvelt fényképtémái a házaspárnak a prágai terek barokk szobraitól Alvar Aalto 1959-es hősi emlékművéig Suomussalmiban.

Trabanttal Magyarországról az északi sarkkörön túlra 1976-ban

1969-ben tűnik fel először a diákon a fehér Trabant 601-es, amit vízilónak hívtak. Mindketten elmúltak ötven évesek, amikor jogosítványt szereztek. Kétszer jártak vele Erdélyben, majd hét év múlva egy több ezer kilométeres északi útra vállalkoztak 1976 nyarán. A hosszú utazás útvonalának rekonstrukcióját az teszi lehetővé, hogy a diákat egytől kilencszázig beszámolták és földrajzi helymegjelöléssel látták el. Az út során több kitérőt tettek barátok vagy természeti tájak felkeresésére, de az útvonal nagyrészt egybeesik a diasorozat élén álló Finnország turista térképen ajánlott két fő útvonallal.

Koltai Klára és Szepes Gyula utazásának útvonala észak felé és Budapestre visszafelé

Koltai Klára/Szepes Gyula: **Brassó**, 1969 © Magángyűjtemény

Koltai Klára/Szepes Gyula: **Kolozsvár**, 1969 © Magángyűjtemény

Nehéz a körülbelül 9600 km-es utazás időtartamát megállapítani, de talán egyhónaposra becsülhető. A benzin és a szállások – még ha legtöbbször kempingeztek is – nem kis anyagi áldozatot követelhetett, amelyet tetézett a diafilmek ára. A mennyiségileg minden más utazás diaanyagát felülmúló, leggazdagabb és leghosszabb utazáson készült képek jelentős része az útmenti tájat, a kempinget ábrázolja, vagy erdei sétáik emlékét örökíti meg. Gyakran megálltak az út mellett, letértek megcsodálni a vidéket. Az út legészakibb pontja, a norvégiai Tromsø felé megálltak a Nordkjosbotn falu közeli, nevekkal telefestett Névsziklánál (Piggsteinen ved Nordkjosbotn), amelyre turisták fel szokták írni a nevüket.

A képekből kitűnik, hogy a házaspár szenvedélyes utazó volt, számukra az utazás leginkább a felfedezésről és a barátok meglátogatásáról szólhatott. Az épületfotók és az életképek érzékeltetik a változó finn világot, megmutatják a hagyományos faépítészeti és Alvar Aalto modern épületeit (például Jyväskylä egyetem), az út mentén rénszarvasból készül termékeket kínáló árust és kislányát illetve a városi élet jeleneteit (pl. helsinki piac, stockholmi állatkert) egyaránt.

Összegzés

Koltai Klára és Szepes Gyula bel- és külföldi útjaikról élményeket és az azokat megörökítő, felidéző diákat hoztak haza. Nyelvész, tolmács és fordító munkásságuk mellett a több földrészen megfordult házaspár élményei önálló életre kelnek az *azopan.ro* fényképes adatbázisban és lehetőséget nyújtanak az 1960-as, 70-es és 80-as évek vizuális kultúrájának összehasonlító elemzésére. Az amatőr privátképek a valóság egy-egy kiragadott szeletét rögzítik: a pillanatfelvételek természeti tájakon tett kirándulásokat, városi sétákat és találkozásokat örökítenek meg. Az házaspár amatőr fotózási tevékenysége szorosan kapcsolódik polgári értelmiségi státuszukhoz és mentalitásukhoz, mely a tudományok, a művészetek és a valóság megismerését célozta meg.

A felvételek technikailag kitűnőek, csak elvétve található közöttük életlen, elmosódott (éjszakai vagy autóból menet közbeni) felvétel. A városi terekből gyakran hiányzik az emberi jelenlét, hiszen igyekeztek „embermentes”, csak az épületekre és köztéri szobrokra koncentrálni képeket alkotni, ami akkor még viszonylag könnyű volt, mert jóval kevesebb volt a turista. A földrajzi helyek és tematikák – elsősorban építészeti, szobrászati és természet – sokszínűsége meghatározó eleme a dia-gyűjteménynek. Míg a családi-baráti megnézésre szánt privát diák legtöbbje csak kevesekhez jutott el a készülékük utáni évtizedekben, 2019 óta egy részük hozzáférhetővé vált digitálisan a nagyközönség számára, lehetőséget adva megismerésükre, kutatásukra a néprajzkutatók, antropológusok mellett a helytörténettel, fotótörténettel, építészettel és családtörténettel foglalkozók számára.

¹ A közösségi könyvespolcok megoldani látszanak a feleslegessé vált könyvek lomtalanításkori megsemmisülésének problémáját, de más tárgytípusok esetében nincs még bejáratott módszer, pl. szőttek, porcelánok, kerámiák pusztulnak el, ha a tulajdonos nem tudja vagy akarja megkeresni megunt tárgyainak új gazdáját. A közösségi oldalak zerovaste csoportjai ugyan jelentősen növelik az újrahasznosulás esélyét, de a tárgyaknak csak töredéke menekül meg az enyészettől. Köszönöm Dobosi Linda, Szócs Edgár és Újvári Máté segítségét.

² Ausztria (1981), Belgium (1974), Csehszlovákia (1975, 1978, 1979), Egyiptom (1974, 1975), Észtország (1979), Finnország (1976), Franciaország (1966, 1970, 1973, 1978), Görögország (1963, 1981), Izrael (1973), Jugoszlávia (1981), Libanon (1974), Litvánia (1979), Marokkó (1974), Németország (1964, 1978), Olaszország (1971, 1973, 1974, 1978), Románia (1969, 1972/1974), Spanyolország (1972, 1974), Svájc (1970, 1974, 1978), Szíria (1973, 1974), Szovjetunió (1979), Tunézia (1974) <https://www.azopan.ro/talalatok?filter=ISzepes+Gyula/Koltai+Klára>

³ Szócs Edgár: *Minden nyáron igyekeztek egy hónapot külföldön tölteni: kiderült, hogy ki volt a titokzatos magyarországi házaspár Trabanttal*, 2020. szeptember 20. (A cikk jelenleg nem elérhető.)

⁴ Jelenleg összesen 676 darab van fent: Erdély 289 db, Finnország 49 db, Horvátország 58 db, Görögország 2 db, Magyarország 120 db, Olaszország 1 db, Svájc 70 db, Szíria 2 db, Szlovénia 21 db, Tunézia 31 db.

⁵ https://www.kozterkep.hu/blogok/megtekintes/1003/Talalt_diak_az_1970-es_evekbol.html

⁶ Szócs Edgár: *Románia meghódítása: Így fedezte fel az országot a '70-es években egy magyarországi turista*, 2022. április 10. <https://transtex.ro/életmod/2022/04/10/azopan-puskas-laszlo-erdely>

⁷ <https://trogirtimetravel.blogspot.com/2022/07/>

⁸ Nagy Ágnes: „A magánélet dokumentációs univerzuma”, *Levéltári Szemle* 71., 2021/2. m. 56–81; Nagy Ágnes: „Rejtőzködő fotótár a magániratokban: Családi fényképgyűjtesek levéltári gyűjtése”, *Urbs XVII.: Magyar várostörténeti évkönyv*, 2023, 217–244.

⁹ Köszönöm a Kucsera (Koltai) családra és Koltai Klárára vonatkozó adatokat Dobosi Lindának.

¹⁰ Lásd a Szent Szív szerzetesnők VIII. kerületi katolikus leánygimnáziuma értesítőit.

¹¹ Pálffy József: *Franciaország*, fényképek: Aradiné Szenczi Mária, Gyökér László, Rédner Márta, Dr. Szepesi Gyula, Székely Tamás, Budapesti Francia Intézet, párizsi Idegforgalmi Főtitkárság, MTI Fotó, Budapest, Panoráma, 1978.